Salát Gergely

KIS CSÁSZÁROK KORA?

Demográfiai folyamatok Kínában

Az emberiség egyötöde Kínában él, ráadásul a távol-keleti óriás a világ második legnagyobb gazdasága – ezért a benne zajló népesedési folyamatok az egész földkerekségre hatással vannak és lesznek. Az elmúlt három évtized kínai csodájához nagyban hozzájárult a nagyon előnyös demográfiai szerkezet, az aktív–inaktív népesség kedvező aránya. A közeljövőben azonban megkezdődik a lakosság elöregedése, sőt egy-két évtizeden belül a népességfogyás is. Ezek mellett Kínának egy sor más demográfiai problémával is szembe kell néznie. Kérdés, mennyire tudja ezeket az elkerülhetetlenül megjelenő gondokat kezelni. Ha ebben nem jár sikerrel, az beláthatatlan következményekkel járhat.

A legnépesebb ország

Kína régóta a világ legnépesebb országa. Az első ismert kínai népszámlálást Kr. u. 2-ben, a Han dinasztia idején rendezték. Ekkor a birodalom népessége hivatalosan 57 671 400 fő volt, a családok száma pedig 12 366 470 (ez nagyságrendileg megegyezik a korabeli Római Birodalom lakosságával – csakhogy Róma megbukott, a Kínai Birodalom viszont azóta is él és virul).[1] A tényleges szám ennél az 57 milliónál minden bizonnyal magasabb volt, mert a népszámlálás a császárkori Kínában elsősorban nem a statisztikai adatgyűjtést szolgálta, hanem az adóalany-összeírást. Így valószínűsíthető, hogy – az adóelkerülés Kínában is ősi hagyományát követve – aki tudott, elrejtőzött az összeírást végző hivatalnokok elől.

A fennmaradt adatok és mai becslések szerint az első cenzust következő nyolcszáz évben a kínai népesség nem változott jelentősen. A 8–11. század között aztán nagyjából 100 millióra nőtt, majd a 16. századig megint stagnált. Az 1500-as években a kínaiak száma újra gyarapodásnak indult, a 17. század elején már 150 millió volt, majd a század végétől a 19–20. század fordulójáig 500 millióra emelkedett.[2] Megjegyzendő, hogy a háborúkat, felkeléseket, természeti katasztrófákat követő éveket leszámítva Kína mindig is relatív túlnépesedéssel küzdött, vagyis a rendelkezésre álló megművelhető földterületek nem vagy alig tudták eltartani a népességet. Ezért a kínai állam legfőbb gondja megalakulásától fogva a lakosság élelmezése volt – leginkább ezen múlott az egyes dinasztiák túlélése. A jelenlegi rendszer legitimációja is nagyrészt azon nyugszik, hogy véget vetett a Kínát

[1] *The Cambridge History of China, I. The Ch'in and Han Empires, 221 B.C.–A.D. 220*, szerk. Denis Twitchett – Michael Loewe, Cambridge UP, Cambridge, 1986, 206.

[2] William LAVELY – James LEE – WANG Feng: *Chinese demography: the state of the field*, The Journal of Asian Studies 49/4. (1990), 816.

korábban oly gyakran sújtó éhínségeknek. Ez a magyarázata annak, miért oly fontos kérdés a pekingi vezetés számára Kína népességének alakulása, és miért igyekszik azt akár kényszerrel is befolyásolni.

Az első modern népszámlálást 1953-ban, néhány évvel a Kínai Népköztársaság (KNK) kikiáltása után tartották. A következő cenzusra 1964-ben került sor, majd a nagy proletár kulturális forradalom miatt (mely elnevezésből, mint ismeretes, csak a „nagy" helytálló) egy népszámlálás kimaradt, és a következőt csak 1982-ben tartották. Ez utóbbi volt egyébként az első igazán megbízható, nemzetközi sztenderdek alapján és ENSZ-segítséggel lebonyolított cenzus Kína történetében.[3] 1990 óta már rendszeresen, tízévente írják össze Kína lakosságát.

A modern kori népszámlálások eredményeit az *1. táblázat* foglalja össze.[4]

1. táblázat

Népszámlálás éve	Összlakosság	Növekedés az előző összeíráshoz képest
1953	601 938 035	
1964	723 070 269	+ 20,12%
1982	1 031 882 511	+ 42,70%
1990	1 160 017 381	+ 12,41%
2000	1 295 330 000	+ 11,66%
2010	1 370 536 875	+ 5,80%

Látható, hogy a KNK megalakulása óta az ország népessége több mint kétszeresére nőtt, s ezen a tényen a népszámlálások elismert pontatlanságai sem változtatnak. E demográfiai robbanásnak több oka is volt. A fő ok az a viszonylagos stabilitás, amelyet a 19. és a 20. század közepe közötti háborúk, természeti és mesterséges katasztrófák után a Kínai Kommunista Párt (KKP) teremtett az országban. Ugrásszerűen javult az egészségügyi ellátás, kiépült a védőoltások rendszere, általánossá vált a higiéniai oktatás és megszűntek az éhínségek. (Leszámítva persze a józan ész diadalmeneteként kevéssé értelmezhető „nagy ugrás" időszakát, amely 1959–61 között a világtörténelem legnagyobb ember okozta éhínségéhez, 20-30 millió ember halálához vezetett.[5]) Mindez a várható élettartam jelentős emelkedéséhez vezetett: ez az érték 1949-ben 35 év volt, 2001-ben 72 év, 2011-ben pedig már 74,6 év.[6]

A népességnövekedés azonban hamarosan meg fog állni. Az ENSZ előrejelzése szerint a következő évszázadban a *2. táblázat*ban láthatóak szerint alakul Kína népessége.[7]

[3] A modern kori népszámlálásokról és a kínai demográfiai intézményrendszerről lásd *Uo.*, 808–812.

[4] Az adatok forrása a Kínai Statisztikai Hivatal honlapja: www.stats.gov.cn/tjgb/rkpcgb/index.htm. Az itt közölt számok némileg különböznek a nyugati szakirodalomban használt adatsoroktól, mert tartalmazzák Tajvan népességét és egyes külföldön élő kínai csoportokét is. A jelen tanulmányban hivatkozott internetes oldalak utolsó letöltésének ideje: 2012. február 14.

[5] LAVELY–LEE–WANG: *I. m.*, 813.

[6] Nancy E. RILEY: *China's Population. New Trends and Challenges*, Population Bulletin 59/2. (2004), 6; *CIA – The World Factbook*, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html.

[7] Forrás: *UN World Population Prospects, the 2010 Revision*, http://esa.un.org/unpd/wpp/country-profiles/pdf/156.pdf.

2. táblázat

2015	2020	2040	2060	2080	2100
1 369 743	1 387 792	1 360 907	1 211 538	1 048 132	941 042

E jóslat szerint tehát Kína népessége valamikor 2020 és 2040 között fog tetőzni, ezután csökkenésnek indul. Az amerikai népszámlálási hivatal 2009-es módosított előrejelzése szerint a csúcspont viszonylag korán, 2026-ban várható, 1,4 milliárd fő körül, s 2025-től már India lesz a világ legnépesebb országa.[8] Olyan kutatók is akadnak, akik 2024-re várják a tetőzést.[9] A demográfiai folyamatok évtizedes távon viszonylag jól megjósolhatók, így csak valamilyen radikális fordulat változtathatna azon, hogy 15-30 éven belül megkezdődjék a kínai népesség zsugorodása.

Mindez korántsem kedvezőtlen fejlemény, sőt éppen ez volt a célja a kínai vezetésnek, amikor három évtizede meghirdette a születésszabályozási politikát. Az ország hatalmas népessége miatt a növekedés megállása önmagában is hozzájárul a globális túlnépesedés enyhüléséhez, emellett az országon belül emeli az egy főre eső GDP-t, s ezzel a kínaiak átlagos jövedelmét. Ugyanakkor a folyamat számos negatív demográfiai és társadalmi következménnyel is együtt jár. Mielőtt azonban rátérnénk e fejleményekre, vizsgáljuk meg részletesebben a népességcsökkenést okozó legfontosabb tényezőt, a három évtizede alkalmazott születésszabályozási politikát.

Egy házaspár – hány gyerek?

A KNK megalakulása utáni első években a Mao Zedong-féle vezetés úgy gondolta, hogy a modernizációhoz és a nagyhatalommá váláshoz szüksége van a munkáskezekre, ezért Kínának annál jobb, minél több gyermek születik. Ugyanakkor szakpolitikusok már az 1950-es években felhívták a figyelmet arra, hogy a nagy népességszaporulat „megeszi" a gazdasági növekedést. Hiába bővül a gazdaság, ha ezzel párhuzamosan a lakosságszám is hasonló mértékben nő, akkor az egy főre jutó javak mennyisége stagnál, vagy gazdaságilag rosszabb években egyenesen romlik. Ennek megfelelően indultak is kisebb-nagyobb kampányok a népességszaporulat visszafogására, de a politikai viharok – nagy ugrás, kulturális forradalom – e folyamatokat megakasztották.

Végül az 1970-es évek elején vált országos politikává a születések számának csökkentése. Először indult hosszan tartó kampány a cél érdekében, ám ekkor még nem alkalmaztak olyan drasztikus eszközöket, mint később. Az alapvetően propagandára, oktatásra és technikai segítségnyújtásra (például fogamzásgátlók elérhetővé tételére) építő kampány a „később, ritkábban, kevesebbet" *(wan, xi, shao)* jelszó alatt futott. Vagyis ösztönözték, hogy az emberek minél később házasodjanak és vállaljanak gyereket, minél

[8] U.S. Census Bureau: *China's Population to Peak at 1.4 Billion Around 2026*, 2009. december 15., www.census.gov/newsroom/releases/archives/international_population/cb09-191.html.

[9] Qiang LI – Mieke REUSER – Cornelia KRAUS – Juha ALHO: *Aging of a giant: a stochastic population forecast for China, 2001-2050*, MPIDR Working Paper 2007-032, 17.

nagyobb szünetet tartsanak két gyerek megszületése között, és minél kevesebb gyerekük legyen. A cél az volt, hogy az asszonyok a városokban legfeljebb 2, vidéken pedig 3-4 gyereket szüljenek. A kampány sikeres volt, a termékenységi ráta (a szülőképes korú női népességre jutó születések átlaga) az 1970-es években a felére zuhant (az 1970-es 5,8-ról 1979-re 2,7-re).[10]

Az 1978 körül hatalomra jutott új vezetés szerint azonban a népszaporulat még mindig túl magas volt, és mivel közeledett a hatvanas évek *baby boom*ja alatt születettek családalapításának időszaka, sokan demográfiai katasztrófától tartottak. A Deng Xiaoping-féle új politika, a „reform és nyitás" a párt legfontosabb céljának és legitimációs alapjának a gazdasági növekedést tette meg – ahhoz viszont, hogy ez mindenki számára érezhető hatással járjon, meg kellett fékezni a népességnövekedést. Ennek érdekében a kormány drasztikus lépésekre szánta el magát, és 1979-ben meghirdette a szigorú születésszabályozási politikát. (Ez az, amit nyugaton tévesen „egy gyerek"-politikának neveznek. A hivatalos kínai megnevezés *jihua shengyu zhengce*, szó szerint 'tervezett születési politika' – az egyetlen gyerekre való utalás tehát nem szerepel benne.[11])

Az új politikával azt az – irreálisnak bizonyult – célt tűzték ki, hogy 2000-re Kína népessége ne haladja meg az 1,2 milliárd főt. Ennek érdekében a politika első szakaszában rendkívül szigorú intézkedéseket hoztak: mind a városokban, mind a vidéki területeken egyben maximalizálták a vállalható gyerekek számát. Ez óriási elégedetlenséget váltott ki vidéken, ahol nyugdíjrendszer híján a parasztok a fiúgyerekben látják időskori megélhetésük egyetlen biztosítékát. A vezetés végül engedett a nyomásnak, és 1984-ben némileg lazították a politikán, s falusi környezetben engedélyezték a második gyermek vállalását – jellemzően akkor, ha az első gyerek lány, fogyatékos vagy meghalt. Az 1980-as évek végétől megint egy szigorúbb időszak következett, majd nagyjából 2000-től megint lazult a szabályozás. A nemzeti kisebbségekre a kezdetektől más irányszámok vonatkoztak: a kisebbségieknek városokban jellemzően kettő, vidéken három-négy gyerekük lehet; a veszélyeztetett, kis létszámú nemzetiségekhez tartozók pedig korlátlan számú gyereket szülhetnek.

Az utóbbi években több városban és számos tartományban bevezették, hogy azok a házaspárok, amelyeknek mindkét tagja egyke, két gyereket vállalhatnak. Olyan régió is akad, ahol akkor is engedélyezett a két gyerek, ha a házaspárnak csak az egyik tagja egyke. Ha két elvált személy köt házasságot, akkor sok helyen abban az esetben is lehet közös gyerekük, ha az egyiküknek az előző házasságából már van utóda. A gyerekvállalásra vonatkozó szabályok nemcsak időben változnak, a konkrét rendelkezések akár járásról

10 WANG Feng: *Can China Afford to Continue Its One-Child Policy?*, Asia Pacific Issues, Analysis from the East-West Center, No. 77, 2005. március, 3.

11 A születésszabályozási politikáról és előzményeiről lásd például RILEY: *I. m.*, 11–14; Therese HESKETH – Lu LI – ZHU Wei Xing: *The Effect of China's One-Child Family Policy after 25 years*, The New England Journal of Medicine 353/11. (2005. szeptember 15.), 1171; Lucy Jen HUANG: *Planned Fertility of One-Couple/One-Child Policy in the People's Republic of China*, Journal of Marriage and Family 44/3. (1982), 775–784. A politika tudományos és ideológiai hátteréről lásd Susan GREENHALGH: *Science, Modernity, and the Making of China's One-Child Policy*, Population and Development Review 29/2. (2003), 163–196; Leo F. GOODSTADT: *China's One-Child Family: Policy and Public Response*, Population and Development Review 8/1. (1982), 37–58.

járásra is eltérhetnek. Eseti enyhítések is előfordulnak: például a 2008-as sichuani földrengés után a gyermeküket elvesztett szülőknek engedélyezték, hogy újra babát vállaljanak. A kínai sajtóban és szakértők körében évek óta élénk vita folyik arról, hogy országosan is módosítani kéne a politikát, egyelőre azonban csak helyi szinten hajtottak végre változtatásokat.

A szabályok betartását a hatóságok büntetésekkel és jutalmakkal igyekeznek kikényszeríteni. Ezek alapvetően gazdasági jellegűek. Azok a házaspárok, amelyek vállalják, hogy csak egy gyerekük lesz, különböző kedvezményeket kapnak: jobb munkahelyet, ingyenes vagy kedvezményes oktatást és egészségügyi ellátást, lakáskiutalást. A kvótán felüli gyereket vállaló családnak viszont minden tagja elesik az ingyenes oktatástól és egészségügyi ellátástól, a szülőknek jövedelemarányos bírságot kell fizetniük, s kimaradnak különféle munkahelyi és egyéb bónuszokból. Nagy szerepe van a pszichés nyomásnak: az állam azt sugallja, hogy a több gyereket vállaló szülők nem felelős tagjai a társadalomnak, és közösségüktől megvetést érdemelnek. E puhább ösztönzők mellett mindig is előfordultak – a nyugati sajtó által rendszeresen és nagy kéjjel emlegetett – súlyos túlkapások is, a túlbuzgó helyi születésszabályozási káderek olykor abortuszra vagy sterilizációra kényszerítik a nőket. (E gyakorlatot egyébként 2002 óta törvény tiltja, amit persze nem föltétlenül tartanak be.)

Mindemellett azzal, hogy az állam egyre inkább kivonul az emberek életéből, jutalmainak és büntetéseinek a jelentősége is csökken. A jómódúak, akik magáncégnél vagy saját vállalkozásukban dolgoznak, és életükben nem játszanak fontos szerepet az állami transzferek, a bírságot leszámítva különösebb következmény nélkül vállalhatnak több gyermeket. Igaz, éppen ezekre a rétegekre jellemző, hogy maguktól sem ragaszkodnak a sok gyerekhez: az utóbbi években egyre több nagyváros statisztikái mutatják azt, hogy a nők a meglévő szülési kvótáikat sem használják ki.

Nézzük a születésszabályozás hatásait. A hivatalos kínai értékelések szerint 1979-es meghirdetése óta a politika 400 millió olyan gyermek meg nem születéséhez vezetett, akik amúgy a világra jöttek volna, vagyis Kína lakossága az intézkedések nélkül ma 1,7 milliárd fő lenne. A nyolcvanas évek elején Kína a világ népességének 22 százalékát adta, ma azonban – a szigorú rendelkezéseknek köszönhetően – már csak 19 százalékát, és a kínai politika önmagában öt évvel késleltette a Föld népességének 7 milliárdra növekedését.[12] A termékenységi ráta az 1980-as 2,6-ról 2000-re 1,7-re, 2010-re pedig 1,5 alá esett.[13] A népességnövekedési ráta a 2000–2010 közötti évtizedben átlagosan 0,57 százalék volt, jóval alacsonyabb, mint korábban.[14] Ezzel párhuzamosan jelentősen javult a nők egészségügyi ellátása és helyzete, nőtt a megtakarítási ráta és az egy főre eső gazdasági teljesítmény.

[12] *400 million births prevented by one-child policy*, People's Daily 2011. október 28. (http://english.people.com.cn/90882/7629166.html).

[13] *UN World Population Prospects, the 2010 Revision*, http://esa.un.org/unpd/wpp/country-profiles/pdf/156.pdf; Mara Hvistendahl: *Declining Chinese Birth Rate Could Doom One-Child Policy*, ScienceInsider 2011. április 28., http://news.sciencemag.org/scienceinsider/2011/04/declining-chinese-birth-rate.html.

[14] Forrás: a Kínai Statisztikai Hivatal honlapja, http://www.stats.gov.cn/was40/gjtjj_detail.jsp?searchword=%C8%CB%BF%DA%D4%F6%B3%A4&channelid=6697&record=5.

Mindezen fejlemények okait sokan vitatják, hiszen nem tudhatjuk, hogy az elmúlt harminc év egyéb folyamatai – az életszínvonal és az átlagos képzettségi szint emelkedése, az urbanizáció, iparosodás, migráció stb. – miként hatottak volna a születésszámra a szigorú korlátozások nélkül. Mint láttuk, a termékenységi ráta már a hetvenes években, még a drasztikus rendelkezések bevezetése előtt is meredeken csökkent. Ennek alapján feltételezhető, hogy további visszaesés a születésszabályozás nélkül is bekövetkezett volna – ennek mértéke azonban megbecsülhetetlen.

Annyi biztos, hogy részben a születésszabályozásnak, részben más tényezőknek köszönhetően a kínai népesség növekedése jelentősen lassult, s valamikor 2030 körül meg is fog állni. A végzetes túlnépesedést így sikerül elkerülni, azonban ennek ára van: Kína egy sor, eddig ismeretlen demográfiai problémával fog szembesülni. Az alábbiakban ezeket vesszük sorra.

Öszülő Kína

A Kína előtt álló legfontosabb demográfiai probléma az elöregedés. Az egyik oldalon egyre kevesebb gyerek születik, a másikon pedig folyamatosan nő a várható élettartam, ami oda vezet, hogy az országban gyorsan nő az idősek aránya. 1970-ben a kínai lakosságnak mindössze 7 százaléka volt 60 éves vagy ennél idősebb, s ez az arány 2005-ben is csupán 11 százalék volt. Egy 2007-es ENSZ-becslés szerint azonban 2020-ra 17 százalék, 2030-ra 24 százalék, 2040-re 29 százalék, 2050-re pedig 33 százalék lesz az idősek aránya. (Összehasonlításként: 2005-ben az USA lakosságának 17 százalékát adták a 60 év felettiek, s ez az arány 2050-re is csupán 26 százalékra nő – Kína valamikor 2035 körül fogja lehagyni az USA-t elöregedésben.[15]) 1975-ben 366 millió 0–14 éves gyermek és 64 millió 60 év feletti személy élt Kínában; 2005-ben 284 millió gyerek és 144 millió idős. 2035-ben 208 millió gyerek és 393 millió idős lesz, 2050-ben pedig már 185 millió gyerek és 438 millió idős.[16]

Mindez az aktív–inaktív lakosság arányát jelentősen felborítja. A demográfiai folyamatoknak köszönhetően a hetvenes évek közepe óta egészen mostanáig fokozatosan csökkent az eltartottak aránya az eltartókhoz képest. 1975-ben 100 munkaképes korú felnőttre 87 gyerek és idős jutott. Az eltartottak aránya 2010-ig gyorsan és folyamatosan esett, ebben az évben 100 felnőttnek csupán 47 inaktív életkorút kellett eltartania. Aktivitásban most, a 2010-es évek elején van Kína a csúcson, az idősek és gyerekek aránya hamarosan növekedésnek indul, és 2050-ben 100 munkaképes korúra újra 87 inaktív fog jutni. Más megközelítésből: 1975-ben a munkaképes korúak aránya Kínában 53,6 százalék volt, 2005-ben 67,4, 2030-ban előrejelzések szerint 59,8, 2050-ben pedig 53,4 százalék lesz.[17] Az aktív–inaktív életkorúak aránya 1975-től a legutóbbi időkig

[15] Richard JACKSON – Keisuke NAKASHIMA – Neil HOWE: *China's Long March to Retirement Reform. The Graying of the Middle Kingdom Revisited*, Center for Strategic & International Studies, Prudential Foundation, 2009, 10.
[16] *Uo.*, 2.
[17] *Uo.*, 15.

rohamosan javult, a csúcspont 2013–2015 körül várható,[18] aztán a helyzet rohamosan romlani fog, és 2050-re nagyjából helyreáll az 1975-ös arány. Nagy különbség azonban 1975 és 2050 között, hogy a múltban a gyerekkorúak, a jövőben az idősek teszik majd ki az inaktívak többségét.

A hetvenes évek óta zajló elképesztő ütemű kínai gazdasági fejlődést tehát a munkaképes korú felnőttek arányának növekedése kísérte; mostanában azonban ez a kedvező folyamat megfordul, és az aktívaknak egyre több inaktívat kell majd eltartaniuk. Ilyen folyamat korábban más országokban is lejátszódott, azonban Kínáé igencsak különleges eset: itt az elöregedés nem egy fejlett, hanem egy fejlődő országban megy végbe. Más szóval Kína előbb lesz öreg, mint gazdag. (Minden látványos fejlődés ellenére az egy főre jutó mutatók tekintetében Kína egyértelműen a szegényebb országok közé tartozik.) Ilyenre nincs történelmi előzmény, így a következmények is megjósolhatatlanok.

A legfőbb kérdés, hogy Kína ki tud-e alakítani egy hosszú távon fenntartható általános nyugdíjrendszert. A legfrissebb adatok szerint 2011 végén 364 millió kínai rendelkezett állami nyugdíjbiztosítással[19] – ez azt jelenti, hogy az elmúlt évek nagyszabású programjai ellenére a kínai dolgozók több mint a fele ma sincs biztosítva öregkorára (a magánbiztosítók nem jellemzőek). A kormány nagy erőkkel dolgozik a rendszer kibővítésén, a bérekre rakódó nyugdíjjárulék azonban egy másik prioritásra, a gazdasági növekedésre lehet negatív hatással. A vezetés tehát igen nehéz helyzetben van.

Nőhiány

A kínai családban hagyományosan a fiú számít teljes értékű gyereknek, a lányoknak nincs túl nagy értékük. A lányok férjhez menetelükkel kikerülnek eredeti családjukból, és életük hátralevő részében férjük családjához tartoznak: például apósukat és anyósukat kell gondozniuk. Évezredek óta a fiúgyerek kötelessége, hogy idős szüleit eltartsa, és haláluk után bemutassa szellemüknek az áldozatokat; a lány a férje szüleinek tartozik ezekkel a kötelezettségekkel. A lánygyermek születését sokan afféle természeti csapásként fogták/fogják fel. Ez az ősi hagyomány azért nem vezetett a lánygyermekek eltűnéséhez, s ezzel a kínaiak kihalásához, mert a legutóbbi évtizedekig – a különböző istenségeknek mondott imán kívül – az emberek nemigen tudták befolyásolni a születendő gyermekek nemét. Az 1970-es években azonban – a modern technikai eszközök elterjedésének köszönhetően – ez a helyzet megváltozott, s a születésszabályozási politika rákényszerítette a lakosságot, hogy éljen is a technikai lehetőségekkel.

A vidéki területeken különösen fontos, hogy a házaspárnak fiúgyermeke szülessék. Itt a hagyományok is elevenebbek, ráadásul a parasztok jellemzően semmiféle nyugdíjjal

[18] WANG Feng: *Demographic dividend and prospects for economic development in China*, Paper prepared for UN Expert Group Meeting on Social and Economic Implications of Changing Population Age Structures, Mexico City, August 31-September 2, 2005, 4; *China's „demographic dividend" to decline in 2015*, Global Times 2010. szeptember 9., www.globaltimes.cn/china/society/2010-09/571766.html.

[19] *State social pension insurance covers 364 mln Chinese*, Xinhua, 2012. január 19., http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-01/19/c_131369419.htm.

nem rendelkeznek, így csak a fiukra számíthatnak. Amióta csak egy-két gyerekük lehet, az asszonyok még inkább rá vannak kényszerítve arra, hogy fiút szüljenek. A befolyásolás leggyakoribb módja, hogy a lány magzatot (ultrahanggal a nem már könnyedén meghatározható) akár a terhesség egész kései stádiumában is elvetetik, és reménykednek, hogy a legközelebbi gyerek fiú lesz. Bár kevés a megbízható adat, egyes területeken elterjedt lehet a terhesség titokban tartása, majd a megszületett lánygyermekek megölése, magára hagyása vagy eladása is. Az is jellemző, hogy ha egy párnak az első gyermeke fiú, akkor több gyereket nem vállal(hat); akinek viszont lánya születik elsőként, az próbálkozhat egy másikkal is, s a második gyerekeknél a különböző praktikáknak köszönhetően már különösen magas a fiúk aránya. Mindez oda vezetett, hogy Kínában durván eltorzult a fiú- és lánycsecsemők aránya.

Különböző tényezőktől függően természetes nemi aránynak az tekinthető, ha 100 megszületett lányra 103-107 fiú jut. Kínában azonban a születésszabályozási politika bevezetése óta a fiú–lány arány felborult: 1979-ben még 106 fiú jutott 100 lány újszülöttre; 1988-ra az arány 111:100-ra, 2001-re 117:100-ra, 2010-re 118,08:100-ra nőtt.[20] Ennek alapján 2020-ra már 30 millió olyan házasulandó korban lévő kínai férfi lesz, akinek nem jut ellenkező nemű pár – ez a korcsoport csaknem egyötödét jelenti. Egyes vidéki régiókban az arányok még ennél is katasztrofálisabbak. Ez a fejlemény azon kívül, hogy a nem olyan nagyon szép lányok is elkelnek, a házasságot az élet egyetlen természetes keretének tartó kínai társadalomban számos kedvezőtlen következményt is hozhat. A nőtlen férfiak nagy száma destabilizálhatja az országot, növelheti a bűnözést, a legkülönbözőbb területeken megjelenő feszültségekhez vezethet, illetve beindulhat a nőimport a Kínánál szegényebb országokból (erre már most is vannak jelek). Ugyanakkor a nemi arányok eltolódása, illetve az a tény, hogy – különösen a városokban – sok a lány egyke, azzal a pozitívnak tekinthető mellékhatással jár, hogy a lányok, nők szerepe felértékelődik, hagyományos alávetettségük csökken. A különböző felmérések azt mutatják, hogy a városi lányoknak ugyanolyan oktatást biztosítanak a szüleik, mint a fiúknak, aminek következtében sok egyetem egyenesen elnőiesedett. Ez hosszútávon országosan is a fiúgyermekek relatív pozíciójának csökkenéséhez vezethet.[21]

A 4–2–1 probléma

Ha több egymást követő nemzedékben túlsúlyban vannak az egykék, akkor általánossá válhat a Kínában „4–2–1 problémának" nevezett jelenség. Ez azt jelenti, hogy egy fiatal felnőttnek két idős szülőt és négy még idősebb nagyszülőt kell gondoznia, adott esetben eltartania.[22] A szülők, nagyszülők ellátásának kötelezettsége ősi kínai hagyomány,

20 HESKETH–LI–ZHU, *I. m.*, 1172; *Gender imbalance could undermine stability*, Ecns.cn 2011. augusztus 19., www.ecns.cn/in-depth/2011/08-19/1768.shtml.

21 Vanessa L. FONG: *China's One-Child Policy and the Empowerment of Urban Daughters*, American Anthropologist (New Series) 104/4. (2002), 1098–1109.

22 HESKETH–LI–ZHU, *I. m.*, 1174; Mu MIAN: *4-2-1 Phenomenon: New Partnership Explores Aging in China*, Social Impact 2007. tél, 24–29.

amelyet a jelenleg hatályos alkotmány is rögzít, s amelyet jellemzően nagyon komolyan vesznek. Ha valaki nem gondoskodik szüleiről, számíthat környezete megvetésére. Így mind a gyerekek szocializációja, mind a társadalmi elvárások abba az irányba hatnak, hogy a gyermek súlyos áldozatok árán is gondozza szüleit és nagyszüleit. A fejlett országokban ezt a kötelezettséget a modern nyugdíjrendszerek gyakorlatilag kiváltották, Kínában azonban, mint láttuk, az idősek jelentős része nem vagy alig részesül nyugdíjban. Azt, hogy milyen kiterjedt problémáról van szó, jól jellemzi az alábbi, 2006-os adat: a 60 évnél idősebb városiak 37 százalékának, a vidékiek 54 százalékának fő jövedelemforrása nem valamilyen járulék volt, hanem a családtagok által nyújtott támogatás (a 80 évnél idősebbeknél még magasabb, 60 illetve 88 százalék volt ez az arány).[23] Mindez természetesen komoly terhet jelent az aktív korosztályoknak. Ennek enyhítésére 2009-től szinte minden városban és több tartományban engedélyezik, hogy a két egykéből álló házaspárok két gyereket vállalhassanak.

Kis császárok és fekete gyermekek

A nyolcvanas évek óta gyakori beszédtéma Kínában a „kis császár szindróma". A korábban jellemzően több testvérrel felnövő gyerekek helyett ekkor jelentek meg tömegesen az egykék. Sok szociológus és pszichológus jelezte, hogy az egyetlen gyerek, akire szülei és nagyszülei figyelme kizárólagosan összpontosul, könnyen elkényeztetett, akaratos, antiszociális felnőtté válhat. A „kis császár" *(xiao huangdi)* kifejezés az ilyen elkényeztetett egykéket jelöli. Annak idején kész katasztrófa-forgatókönyvek jelentek meg arról, hogy mi lesz, ha az országban majd az egykék nemzedéke lesz a domináns.

Tény, hogy Kínában járva gyakran találkozunk elviselhetetlen természetű gyerekekkel – extrém példákról a kínai média is gyakran beszámol –, de végül az aggodalmak túlzónak bizonyultak.[24] Mivel a kínai gyerekek igen korán, gyakran már néhány hetesen közösségbe kerülnek, ahol óriási a nyomás, a verseny és az együttműködési kényszer, az azóta felnőtt egyke-nemzedékek öntudatosabbak ugyan, de nem kimutathatóan antiszociálisabbak az idősebbeknél.

A kis császárokkal szemben az úgynevezett „fekete gyermekek" *(hei haizi)* komoly problémát jelentenek. Így nevezik azokat a személyeket, akiket szüleik eltitkoltak a hatóságok elől. Nekik nincsenek hivatalos irataik, nem járhatnak iskolába, nem vállalhatnak legálisan munkát – a társadalmon kívül élnek, jellemzően a családi vállalkozásban dolgozva. Az 1982-es népszámláláskor 4 754 602 ilyen regisztrálatlan személyt találtak (az össznépesség 0,47 százaléka), 1990-ben 8 535 536 főt (0,76 százalék), 2000-ben pedig 8 052 484 főt (0,65 százalék), vagyis nem elhanyagolható méretű csoportról van szó.[25]

[23] JACKSON–NAKASHIMA–HOWE, *I. m.*, 14.
[24] Xuefeng CHEN: *The Social Impact of China's One-Child Policy*, Harvard Asia Pacific Review 7/1. (2003), 74–76.
[25] Yingying ZHOU: *Uncovering Children in Marginalization. Explaining Unregistered Children in China*, Paper prepared for IUSSP General Conference, Tours, France, 14 June 2005, 2.

Be a városokba

Végül meg kell említenünk egy olyan folyamatot, amely nem a születésszabályozási politika következménye, de jelentős hatással van Kína arculatára és népesedési trendjeire. Az elmúlt három évtized egyik leglátványosabb kínai fejleménye a városiasodás volt.

1950-ben a kínai lakosságnak mindössze 11,8 százaléka élt városban, a többi vidéki volt. 1981-ig az arány változott ugyan, de nem jelentősen: 19,4 százalékra nőtt. Ezután azonban rohamos urbanizáció kezdődött, 1990-ben 26,4 százalék, 2000-ben már 35,8 százalék volt a városiak aránya.[26] 2011-ben pedig – Kína történetében először – több volt a városi lakos (51 százalék) a vidékinél.[27] A Kínai Társadalomtudományi Akadémia előrejelzése szerint a városlakók aránya 2030-ra 70-75%-ra nő, vagyis számuk meghaladja az egymilliárd főt.[28] A szemünk előtt zajló kínai városiasodás minden bizonnyal a világtörténelem legnagyobb népmozgása. Mindez óriási próbatétel Kína számára: a több százmillió új városlakónak lakást, közlekedési, szociális és egyéb infrastruktúrát, munkahelyet kell teremteni, lehetőleg fenntartható módon.

Külön problémát jelentenek az úgynevezett vándormunkások vagy migránsok. Vagyis azok az aktív férfiak és nők, akik falusi lakhely-regisztrációval *(hukou)* rendelkeznek, de a városokban élnek és dolgoznak. Az, hogy a városokban nem regisztrálhatják magukat, azzal jár, hogy ők és gyerekeik kiszorulnak az ottani ellátórendszerekből, egészségügyből, oktatásból, közszolgáltatásokból stb. – ezek ugyanis csak a regisztrált városlakóknak járnak. A migránsok jövedelme és fogyasztása jellemzően jóval alacsonyabb, mint a városiaké, helyzetük kiszolgáltatott, jövőjük bizonytalan, a városi társadalom perifériáján élnek. Hivatalos adatok szerint számuk eléri a 240 milliót – vagyis óriási tömegről van szó. Az ő integrálásuk vagy legalább helyzetük elfogadható rendezése a rendszer fennmaradásának egyik feltétele.[29] Már csak azért is, mert a következő egy-két évtizedben további százmilliók fognak vidékről a városokba áramolni.

Feladatok

Kína népessége jelenleg nem fogy, sőt még legalább tíz évig növekedni fog. Utána azonban a világ jelenlegi legnépesebb országának lakossága zsugorodni kezd. A születésszabályozási politika fokozatosan lazul, de az enyhítések – vagy akár egy esetleges teljes megszüntetés – ezt a folyamatot már nem tudják megfordítani. Az aktív korú népesség számaránya még hamarabb, akár egy-két éven belül csökkenésnek indulhat, s ez a kínai

26 *UN World Urbanization Prospects. The 2009 Revision, Population Database,* http://esa.un.org/unpd/wup/unup/p2k0data.asp.

27 *China's urban population exceeds rural for 1st time ever,* Cntc.cn, 2012. január 20., http://english.cntv.cn/program/china24/20120120/107363.shtml.

28 *Urbanization to exceed 70% by 2030, says CASS,* China Daily 2011. április 7. (www.chinadaily.com.cn/cndy/2011-04/07/content_12282782.htm).

29 *Govt to fight discrimination against migrant workers,* China Daily 2011. február 28. (www.chinadaily.com.cn/business/2011-02/28/content_12087799.htm).

gazdaságban és politikában is változásokat hozhat. Idővel véget érhet a tömeges és olcsó kínai munkaerő korszaka, s Kínán belül egyre nagyobb hangsúlyt fog kapni az inaktív korosztályok ellátása. Mindez egy sor megoldandó feladatot jelent a pekingi vezetés számára: a munka nagyságához képest villámgyorsan ki kell építeni egy kiterjedt nyugdíjrendszert, de úgy, hogy ez ne csökkentse a versenyképességet és a gazdasági növekedést. Jelentősen át kell alakítani a gazdasági struktúrát, hogy a munkaerő fogyásával párhuzamosan növekedjék a termelékenység és a hozzáadott érték. Sürgősen tenni kell valamit a nemi arányok helyrebillentése érdekében, mert a sok tízmillió nőtlen férfi igencsak sok mindenre képes lehet. Kezelni kell az elképesztő mértékű városiasodást.

A pekingi vezetés természetesen tisztában van ezekkel a feladatokkal, és sok területen lázasan keresi a megoldásokat. Az elmúlt harminc évben a KKP mindig igen rugalmasan és hatékonyan reagált a felmerülő problémákra, de egyáltalán nincs garancia arra, hogy ez a jövőben is így lesz. Reménykednünk kell benne, hogy sikerül megtalálniuk a megoldást, mert egy demográfiai válsággal bajlódó, instabil, belső feszültségekkel terhelt Kína az egész világra komoly veszélyt jelenthet.

A Szász malom, 1924